

*Ния Радева**

ЛИЧНИ ИМЕНА ОТ АБСТРАКТНИ СЪЩЕСТВИТЕЛНИ В БЪЛГАРСКОТО НАИМЕНУВАНЕ

Nia Radeva

PROPER NAMES FROM ABSTRACT NOUNS IN THE BULGARIAN NAMING PRACTICE

The article discusses the limited number of abstract-noun anthroponyms in our national naming practice. Three groups are analyzed – nouns ending in -a/-я, nouns ending in -e, and nouns ending in a consonant. Their appearance and development over time, as well as the emergence of their derivative female and male personal names, are traced and compared. The reason for their low frequency is the abstract semantics of the nouns which has made them unacceptable to- and not preferred by the Bulgarians. Even fewer and rarer are those ending in -e or in a consonant. Some of the motivating words are nouns of neutral gender and others are feminine, but the ending is typical of the masculine gender. This has made them unsuitable as either female or male proper names.

Keywords: *onomastics, anthroponyms, Bulgarian naming practice, abstract nouns.*

Статията коментира ограничения брой антропоними от абстрактни съществителни в българското наименоване. Анализират се три групи – завършващи на -a/-я, на -e и на съгласен. Проследяват се в съпоставка появата и развоят им във времето, а също и възникването на техни производни женски и мъжки лични имена. Причина за ниската им честотност е отвлечената семантика на съществителните, която ги прави неприемливи и непредпочитани от българите. Още по-малко и по-редки са тези от тях, завършващи на -e или на съгласен. Едните мотивиращи думи са съществителни от среден род, а другите са от женски, но със завършек, типичен за думите от мъжки род. Това ги прави неудобни и за женски, и за мъжки лични имена.

Ключови думи: *ономастика, антропоними, българска практика на наименоване, абстрактни съществителни.*

Абстрактните съществителни в ролята на осъзната и търсена мотивираща дума рядко и сравнително късно се избират за антропоними в нашата личноименна система, като повечето остават редки. По-особеното е в семантиката на тези съществителни. Те означават качества и свойства, обобщени във носител; понятия с отвлечен характер; действия и състояния, обобщени във техен производител, мислени като съществуващи сами по себе си (Вътов 2021: 143). „Абстрактността се експлицира с признака всеобщност, който означава индивидуалната конкретност и структурира значението по нов начин като отвлечено от предметния денотат.“ (Георгиев 1993: 98). Именно абстрахираността им от предмет в широкия смисъл ги отдалечава от логиката на наименоването, където определено лице се назовава индивидуално, на определено лице се пожелава качество или се приканва към конкретно действие, състояние. Тези ЛИ, производни от абстрактни

* **Ния Радева** – доц. д-р, катедра „Съвременен български език“, Филологически факултет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, n.radeva@ts.uni-vt.bg; <https://orcid.org/0009-0000-2164-3337>.

съществителни, които завършват на -а/-я, по-рано и по-лесно стават собствени имена в сравнение със завършващите на съгласен или на -е. Граматическият им род предопределя превръщането им в женски (ЖЛИ). Мъжките лични имена (МЛИ) са производни от женските или преосмислени от тях. Споменати са в книгата на П. Радева като пожелателни, „производни от специфичен кръг съществителни с абстрактна семантика, появили се като преводи (калки) на съответните чуждозични, а в последствие вторично активизирали модела на домашна основа при налични предпоставки от апелативно и проприално естество“ (Радева 2019: 19).

Що се отнася до групата на -а/-я, в речника на Н. Ковачев (Ковачев 1995) фигурират 22: *Свобода* (717), *Правда* (341), *Победа* (162), *Виделина* (89), *Ласка* (59), *Родина* (38), *Нега/Нежа* (2/12), *Воля* (11), *Утеха* (11), *Ведрина* (6), *Мечта* (6), *Наука* (5), *Душа* (4), *Бързина* (3), *Просвета* (3), *Прослава* (2), *Истина* (2; *Истима* 2), *Суда* 'съдба' (2). Изключение по отношение на популярността са *Надежда* (42 855) и *Вяра/Вера* (9687/3046), свързани с християнския календарен празник. (Извън интереса ни остават *Добриня*, *Слава*, *Драгота*, *Хубавина*, *Светлина* и *Цена*, при които не е сигурно, че мотивиращата дума е съответното съществително.)

Фактът, че повечето от посочените ЖЛИ развиват производни, е доказателство, че въпреки ниската си честотност те са пълноценна част на антропонимичната ни система. Срещат се *Свободка*, *Свободина*, *Свободана*, *Свободинка*, *Свободанка*, *Свободимка*, *Свободолуба*, *Свободомира*, *Свободомирка*; *Правдена*, *Правдичка*, *Правдислава*, *Правдолуба*, *Правдолюбка*, *Правдомира*; *Виделинка*; *Родинка*; *Нежка*, *Негина*, *Негица*, *Неглетя*, *Неготина*, *Неготинка*, *Негошинка*; *Ведринка*; *Душка*, *Душана*, *Душанка*, *Душица*, *Бързинка*, *Бързона*, *Бързонка*; *Съдбина*, *Съдбинка*. Наред с високочестотните *Надежда* и *Вяра/Вера* има *Надежка*, *Надежла*, *Надя*, *Нада*, *Наде*, *Нади*, *Надка*, *Надина*, *Надинка*, *Наденка*, *Надия*; *Вярка/Верка*.

Практиката на наименуване у нас е наложила появата на мъжки съответствия, тъй като симетрията мъжко/женско име е характерна. Регистрираните са *Свобод*, *Свободко*, *Свободан*, *Свободин*, *Свободолуб*, *Свободомир*; *Правдолуб*, *Правдомир*, *Правдомил*, *Правдислав*; *Виделин*; *Ласко*; *Нежо*, *Нежко*, *Нежан*, *Неготин*, *Негован*, *Негослав*; *Воля* (м.); *Ведрин*; *Душо*, *Душко*, *Душан*; *Бързин*; *Прослав*; *Съдбин*; *Надежд*, *Надеждьо/ю*, *Надежко*, *Надко*, *Надьо*; *Вярко/Верко*, *Веркин*. *Утеха*, *Наука* и *Просвета* не регистрират подобни, а при *Воля* се наблюдава преосмисляне на женския антропоним за носител мъж. (Не може да се отговори еднозначно на въпроса дали композитата сред тях са рано възникнали и по-късно активизирани, или са нови образувания, използващи структурата на традиционни имена от миналото на наименуването у българите.) Справката (Радева 2019: 33–38) показва, че примерите с производните антропоними в словообразователно отношение представят традиционни модели и форманти.

Присъствието на лични имена (ЛИ) от абстрактни съществителни, завършващи на -а/-я, в исторически план може да се очертае, като се проследят подробните данни в Речниците на Й. Заимов (Заимов 1988) и Н. Ковачев (Ковачев 1995). Получената картина е относителна, защото двата справочника имат различен характер, ползват различен тип източници. Именникът се основава на по-ранен период и си даваме сметка, че поради спецификата и тематиката на писмените паметници, достигнали до нас от Средновековието, речниковият материал включва повече МЛИ, отколкото женски. А морфологичният облик на коментираните съществителни предполага „преминаването“ им първо в ЖЛИ, а мъжките би следвало да са вторични. Речникът на Ковачев обхваща по-късен период – от края на Възраждането до края на XX в., като дава конкретни данни за честотността на ЛИ по подпериоди и информация за географското им разпределение.

В Именника на Й. Заимов фигурират *Нега* XV в., *Нежа* – XVII в. и много техни производни от XI–XV в., както и *Свобода* XVI в. Фигурират и производните: *Прослав* преди XV в., *Правдан* и *Правданко* от XV и XVI в., *Волчо* от XVI в. Те са косвено доказателство, че мотивиращите в случая *Прослава*, *Правда* и *Воля* са част от тогавашната ни личноименна система. (Тук не привличаме може би реконструирани от Заимов антропоними, срещу които авторът не е посочил век.)

В речника на Н. Ковачев *Надежда* и *Вяра/Вера* фигурират. Така появата им се свързва с Новото време, като още преди Освобождението те добиват популярност, която трайно се запазва. Според П. Радева те стават по-рано част от личноименната ни система, по време на робството,

когато чрез християнските имена се търси покровителство от страна на светците, в случая на честваните на 17 септември (Радева 2011: 47–48). Колкото до останалите, *Правда* и *Свобода* до и около Освобождението имат сравнително висока честотност, която следващите осем десетилетия сумарно не успяват да удвоят. През същия период се появяват *Душа*, *Родина* и *Ласка*, като към *Ласка* и *Родина* има активизиран интерес към и след средата на ХХ в. *Виделина*, *Наука*, *Просвета*, *Утеха*, *Воля*, *Бързина*, а също *Суда* и *Съдбина*, се включват в личноименната ни система вероятно през първите две десетилетия на ХХ в. Между 30-те и 70-те г. на ХХ в. се появяват съответно *Мечта*, *Ведрина*, *Истина* и *Прослава*.

Съпоставката на данните от Речниците на Заимов и Ковачев показва някои интересни случаи. Единият е с *Нега/Нежа*. Според Именника излиза, че името е старо (от XV в., като има производни, засвидетелствани още през XI–XV в.). През Възраждането изчезва или съвсем губи популярност. Възстановява мястото си в личноименната ни система около 1909 г. Има трайно ниска честотност, но пък развива и възстановява много производни – женски и мъжки.

Подобен е случаят с *Прослава*. Заимов засича *Прослав* през XV в., следователно *Прослава* съществува тогава като ЖЛИ. Ковачев посочва наличието му чак през 1974 г., и то само с две „употреби“.

Както е логично да се очаква, при мотивираща дума абстрактно съществително на -а/-я съответните мъжки лични имена са по-малко, по-редки и се появяват по-късно от женските, с поне едно поколение (двадесетина години), а и повече. Броят на производните МЛИ няма пряко отношение към честотността на женските. От *Надежда* се образуват 3 МЛИ; от *Вера* – 2/от *Вяра* – 1; от *Свобода* и *Душа* – по 3; от *Виделина*, *Ведрина* и *Ласка* – по 1. Срещу *Родина*, *Победа*, *Утеха*, *Мечта*, *Наука*, *Просвета*, *Истина* и *Суда* не се развиват паралелни МЛИ. А от *Правда* се образуват само МЛИ композита. По отношение ЖЛИ/МЛИ е различен случаят с *Прослава* (1974 г.), в който се наблюдава обратното. Името е засечено двадесетина години след *Прослав* (1952 г.).

Втората група абстрактни съществителни, завършващите на съгласен, са също редки, което означава непопулярни. Повечето са производни от съществителни в ж. р., но има и от мъжки. Женскородовите още по-трудно мотивират появата на съответно лично име. Намесва се и обстоятелството, че имат нетипична форма. За разлика от коментирания на -а/-я, по-трудно се припознават като имена на жени, понеже съгласният не е обичаен завършек за женския им род. Т.е. проблем се оказва не само тяхната абстрактност, но и трудната им разпознаваемост по отношение на рода. Това ги прави неудобни и двусмислени като ЛИ и за жени, и за мъже в антропонимичната ни система.

От речниците са ексцерпирани общо 8 ЛИ с мотивираща дума абстрактно съществително на съгласен. При 3 от тях съществителното е в м. р. и съответното лично име се носи от мъж. Това са *Разум* (6), *Изгрев* (4) и *Разцвет* (3).

При останалите 5 е налице противоречието род/завършек, за което се спомена. Такива са ЖЛИ – *Любов* (494), *Радост* (468), *Пролет* (166), *Благодат* (3), *Младост* (2). Следва да се споменат още 3, при които в ЖЛИ към абстрактното съществително на съгласен е прибавено -а: *Съвета* (80), *Власта* (8), *Веста* (8), има и *Пролета* (2), *Радоста* (1). В речниците има производни, чиито суфикси ги приобщават към характерните ЖЛИ на -а/-я: *Любовка*; *Радостина*, *Радостинка*, *Радоска*, *Радосина*, *Радосталия*, *Радостена*, *Радостела*, *Радостица*; *Пролетка*, *Пролетина*, *Пролетинка*, *Пролетеса*; *Вестика*; *Благодатка*; *Младостина*; *Съветка*. Фигурират и производни на липсващите в речниците **Съвест*, **Обич* и **Благост*: *Съвестица* (12), *Обична* (4), *Благостина* (3). Заради ясното си словообразователно значение и граматичния си облик някои от производните са по-честотни от ЖЛИ, от които са образувани: *Радостина* (4715), *Пролетка* (404), *Благодатка* (62). Други, като *Пролетина* (105), *Радостинка* (360), *Вестика* (5), *Младостина* (2), по честотност се доближават до изходните. И тук производните антропоними отразяват продуктивни словообразователни модели и форманти, представени от П. Радева.

Малко комплицирано е положението с успоредните МЛИ, защото съвпадат с женските. От проучваните тук само *Благодат* (2) и *Любов* (1) битуват и като имена на мъже, избирани в единични случаи. Производните, също изключително редки, са *Пролетин* (3), *Радоско* (1), *Младостин* (1)

и *Съвестин* (1). Както се очаква, те представят типични словообразователни модели за образуване на МЛИ у нас. Особено място с честотността си заема *Радостин* (2812), чието паралелно ЖЛИ също е много популярно.

Срещу *Разум* и *Разцвет* няма регистрирани ЖЛИ, а срещу *Изгрев* има едно – *Изгревка* (2).

Съпоставката на информацията в Именника на Й. Заимов и Речника на Н. Ковачев дава носителна представа за интереса и към тези ЛИ в исторически план. В Именника намират място само *Благодат* и *Радост*, посочени като МЛИ, без да е записан век, което навежда на мисълта, че са реконструирани. Присъства и *Радостин* (отново без хронологично уточнение) и отбелязано като производно от *Радоста* (XV в.).

ЖЛИ *Любов*, *Радост* и *Пролет* се откриват по-късно в практиката ни на наименоване и са факт през Възраждането (като за *Любов* припомняме споменатия коментар за *Надежда* и *Вяра* на П. Радева). През XX в. *Радост* и *Пролет* разширяват своята популярност, докато при *Любов* тя намалява. *Благодат* е засвидетелствано в началото на XX в., а *Младост* – през 40-те г. на XX в.

Вариантите с окончание -а са сравнително по-късни – около началото на XX в. се срещат *Съвета*, *Власта* и *Веста*; *Пролета* и *Радоста* са съответно от 60-те и 80-те г. на XX в. Производните с наставки се появяват около началото на XX век (*Радостина*, *Радостинка*, *Радоска*, *Благодатка*, *Пролетина*, *Пролетка*, *Съветка*, *Съвестица*, *Обична*, *Вестика*), някои през 30–40-те г. на XX в. (*Любовка*, *Пролетинка*, *Благостина*, *Пролетеса*), а има и по-късни (*Младостина*, *Радостена*, *Радостела*, *Радостица*, *Радостна*).

В трета, съвсем малобройна група, се анализират ЛИ, производни от абстрактни съществителни, завършващи на -е. Средният род на мотивиращата дума в съчетание със семантиката ѝ се оказва още по-неудобен за българската личноименна система. В речника на Н. Ковачев има три примера: *Здраве* (8 м.), *Веселие* (4 м.) и *Щастие* (1 ж.).

Производните, както и при останалите групи, са с ясно изразена родова, а съответно и полова принадлежност. От *Здраве* се образуват мъжките *Здравей*, *Здравейко*, *Здравелин*, *Здравемир* и женските *Здравейка*, *Здравелина*, *Здравемира*. На основата на *Щастие* се появяват мъжките *Щастлив/Щаслив* и *Щастимир*, както и женските *Щастливка* и *Щастимира*. От *Веселие* не са засечени производни.

Анализираните ЛИ на -е късно стават част от българското наименоване – *Здраве* в началото на XX в., а *Веселие* и *Щастие* три десетилетия по-късно.

Прегледът на географското разпространение на изследваните ЛИ според информацията в речниковите статии у Ковачев (Ковачев 1995) не очертава ясна картина и затова не се коментира конкретно в трите обособени групи. Много ниската фреквентност на повечето ЛИ не позволява да се локализира предпочитанието им в отделни региони на страната ни. Най-общо може да се каже, че по-често и повече лични имена, които представляват преосмислени абстрактни съществителни в ж. р. на -а/-я или на съгласен, през XX в. се срещат в Южна България (*Надежда*, *Победа*, *Правда*, *Свобода*, *Виделина*, *Ласка*, *Утеха*, *Бързина*, *Прослава*, *Ведрина*, *Мечта*, *Суда*, *Любов*, *Пролет*, *Радост*), като приоритетът е на Югозападна. Със Северна се свързват малко от тях (*Истина*, *Родина*, *Съдбина*, *Съвета* и *Веста*). *Вера* се предпочита повече в Южна България, а *Вяра* – в Северна. Иначе съотношението в локализацията на *Вяра* и *Вера* отразява рефлексите на ятовата гласна. 60% от носителките на името *Вяра* са в Източна България и съответно 78% от кръстените *Вера* са в Западна.

Мъжките *Разум* и *Изгрев* се появяват в Югозападна България, а *Разцвет* – в Северозападна.

Що се отнася до третата група ЛИ, географски *Здраве* се свързва с Южна България. Локализацията на *Веселие* само в Югозападна България и на *Здраве* главно в Югозападна България показва връзка с характерните за региона ЛИ на -е (*Раде*, *Гоце*, *Нане*), което означава, че идеята при избора на името не се свързва единствено или задължително с абстрактното съществително.

От направения анализ следват някои изводи и обобщения.

1. Причината за ниската фреквентност и непопулярността на изследваните ЛИ, производни от абстрактни съществителни, вероятно се дължи на високата степен на отвлеченост в семантиката на самите съществителни. Те имат по-широка употреба в книжовния език, отколкото в еже-

дневната речева практика. Вероятно се оказват далечни и претенциозни при конкретния житейски избор на име за дете в сравнение с прилагателните и глаголите, при които признакът „пряко“ се свързва с лицето, което ще носи съответното име.

Може би с това е свързан фактът, че антропонимите от съществителни с отвлечена семантика са пожелателни или пожелателно-защитни, а не защитни, понеже защитните се оказват с по-малък потенциал за абстрактност. Доказателство в тази посока е, че анализирани в проучването ЛИ не намират място сред представените от П. Радева видове защитни имена.

Тя ги класифицира като фамилнозащитни и персоналнозащитни антропоними, вторите от които са разделени от своя страна на обобщено персоналнозащитни и конкретно персоналнозащитни. Проучваните тук не се вписват и в подвидовете обобщено персоналнозащитни, обособени от П. Радева. Тя посочва, че признакът при назоваването невинаги е свързан пряко с мотивираща дума и може да бъде физически или умствен дефект; дълготраен и малоченен предмет; фиктивно прекъсване на връзката със семейството и дома; практиката „подхвърляне на дете“, практиката чрез името да се осигурява защита на новороденото в най-ранния период от живота му и др. (Радева 2011: 38–42). Оказва се, че защитните имена с най-висока степен на абстрактност на признака при назоваването не са толкова абстрактни, колкото някои пожелателни.

Максимално отвлечената семантика на мотивиращата дума е основната причина за скромното място на проучваните ЛИ в нашата система. Дори тези, при които няма противоречие род/завършек, не се налагат сред българите (*Истина, Правда, Мечта, Родина, Наука, Просвета; Разум, Изгрев*). Повечето от тях не генерират и производни.

2. Данните, представени в изследването, показват, че трите групи ЛИ се появяват и стават част от личноименната ни система по различно време и не заемат еднакво място в нея. Това в някаква степен се отразява и на производните им. ЖЛИ, които представляват преосмислени абстрактни съществителни на -а/-я, са факт в практика на наименоване у нас през XV–XVI век и в периода до XVIII, XIX век се закрепват в българската личноименна система. Групата бележи относителен развой и обогатяване до средата на XX век. На общия фон обаче имената остават не само нискочестотни, но губят от и без това слабата си популярност (очаквано изключение са *Надежда, Вера* и *Вяра*).

Личните имена, получени чрез преосмисляне на абстрактни съществителни на съгласен, стават факт в практиката ни на наименоване по-късно и са документирани през Възраждането. Те с едно-две изключения остават малобройна група, чиито производни са относително малко и от своя страна рядко са избор на българите.

Личните имена, резултат на преосмислени абстрактни съществителни, завършващи на -е, са единици, най-редки и с най-малко производни. Появяват се най-късно – в началото на XX век.

В подкрепа на предложените разсъждения е ситуацията около ЛИ, свързани с календарния празник, отбелязван на 17 септември. Популярността на *Надежда* и *Вяра*, както и на заетото от гръцки *София*, се дължи не толкова на семантиката на съществителното мотивираща дума, а на наложилата се окончателно по време на робството практика да се дава на новороденото дете името на патрона на празника. Така *Надежда* (42 855), *Вяра/Вера* (3046/9687) и *София* (8630) се оказват сравнително високочестотни. Благодарение на празника *Любов* (494) също е по-предпочитано в сравнение с другите имена, преосмислени от абстрактни съществителни от ж. р., завършващи на съгласен. Прямо останалите три обаче, които окончават на -а/-я, „употребата“ му е значително по-рядка. С неудобния за ЛИ по отношение на рода и пола съгласен в края на абстрактните съществителни от ж. р. е свързан и фактът, че у нас се предпочита турското по произход *Севда* (21495) пред *Любов* (494).

3. По отношение на домашните лични имена българите проявяват предпочитание към граматичнородова изявеност, съобразена с пола на носителя на името. Това личи от данните за времепоявата, честотността на изследвания материал, както и от облика на съответните производни.

4. Възможно е също анализирани в проучването антропоними да се оказват встрани от естествения еволюционен развой на наименователната ни система. Ако приемем, че нейната логика бележи тенденции към контрахиране и абстрактност, се получава следното. От антропо-

ними, представляващи словосъчетания (*Владислав, Дабижив, Дабибил; Блавест, Божидар, Добромир*), се стига до антропониими с мотивираща дума прилагателно (*Драган, Добри, Живко, Велико*), глагол (*Любо, Владо, Мъстьо*), числително (*Първан*) причастие (*Обретен*), евентуално съществително (*Слав, Миро*). (Комплициран остава въпросът дали МЛН като *Слав* и *Миро* са резултат от съкращаване на лични имена композита, или са резултат от преосмислено абстрактно съществително.) Постепенно се стига до днешното положение – като че ли при избора на лично име пожелателността се губи или поне често не се търси в семантиката (*Ая, Ния, Петромир, Томислав*). Т.е. в исторически план се наблюдава обобщаване и извеждане на основния признак при номинацията, като идеята за пожелание/защита се свежда до една дума. Впоследствие даже и признакът при номинацията се оказва несъществен, незадължителен при избора на лично име. Тази възможна линия на развой не отрежда основно място на абстрактните съществителни. В резултат те се появяват късно и остават в периферията на българската личноименна система.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Вътов 2021:** Вътов, В. *Граматика на българския език. Морфемика. Словообразуване. Морфология. Синтаксис*. В. Търново: Знак '94. // **Vatov 2021:** Vatov, V. *Gramatika na balgarskiya ezik. Morfemika. Slovoobrazuvane. Morfologiya. Sintaksis*. V. Tarnovo: Znak '94.
- Георгиев 1993:** Георгиев, С. *Българска семасиология*. В. Търново: Абагар. // **Georgiev 1993:** Georgiev, S. *Balgarska semasiologiya*. V. Tarnovo: Abagar.
- Займов 1988:** Займов Й. *Български именник. I. Част. Лични имена у българите от VI до XX век*. София: Изд. на БАН. // **Zaimov 1988:** Zaimov Y. *Balgarski imennik. I. Chast. Lichni imena u balgarite ot VI do XX vek*. Sofiya: Izd. na BAN.
- Ковачев 1995:** Ковачев, Н. *Честотно-etimологичен речник на личните имена*. В. Търново: ПИК. // **Kovachev 1995:** Kovachev, N. *Chestotno-etimologichen rechnik na lichnite imena*. V. Tarnovo: PIK.
- Радева 2011:** Радева, П. *Личното име – между традицията и съвременността*. В. Търново: „Дар-РХ“, 3. // **Radeva 2011:** Radeva, P. *Lichnoto ime – mezhduraditsiyata i savremennostta*. V. Tarnovo: „Dar-RH“.
- Радева 2019:** Радева, П. *Нов речник на личните имена у българите*. София: Изд. на БАН „Проф. Марин Дринов“. // **Radeva 2019:** Radeva, P. *Nov rechnik na lichnite imena u balgarite*. Sofiya: Izd. na BAN „Prof. Marin Drinov“.